

Virginija Jurėnienė

Vilniaus universitetas Kauno humanitarinis fakultetas,
Lietuvos žemės ūkio universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojama XX a. 5–7 deš. prasidėjęs sovietinės moters kūrimas. 1945 m. Lietuvoje buvo įkurtas Lietuvos moterų departamentas, priklausantis nuo Maskvos. Jo tikslas buvo skleisti sovietinę ideologiją, nors jis kėlė ir kitus uždavinius: moterų neraštingumo bei alkoholizmo panaikinimą bei moterų įdarbinimą. Moterų departamentas, Moterų tarybos buvo kuriamos visoje Lietuvoje ir jų tikslas buvo moterų klausimo sprendimas. Sovietų Sąjungoje buvo moterų klausimas iškeltas 1918 m. ir buvo vykdomas visą sovietų valdžios gyvavimo laikotarpį.

Pagrindiniai žodžiai: moterų klausimas, moterų organizacijos, Moterų departamentas, Moterų tarybos.

Įvadas

Tyrimo problema ir aktualumas. 1940 m. birželio mėn. antroje pusėje sovietinė valdžia, siekdama patraukti visuomenę į savo pusę, didelį dėmesį skyrė moterims. Ji naudojo propagandą, kurioje didžiausias dėmesys skirtas moterų padėties tarpukario Lietuvoje kritikai ir „garsiams“ moterų teisėms. 1940 m. sovietinėje Lietuvoje moterų organizacijos buvo uždarytos, jų lyderės emigravo arba buvo ištremtos į Sibirą, o sovietiniai pareigūnai skelbė, kad moterų klausimas neegzistuoja 1945 m. rugpjūčio mėn. buvo įkurtas LKP Moterų departamentas (MD). Jie buvo įsteigti visuose Lietuvos rajonuose ir pradėtos kurti Moterų tarybos (MT). Jose moterys dažniausiai mokydavosi namų ruošos: siūdavo, megzdavo, virdavo. Nuo 1946 m. joms buvo skaitomos paskaitos apie abortų žalą ir motinystės reikšmę. Vėliau jos klausydavo paskaitų apie sovietinę Konstituciją, Staliną, darbo reikšmę. Jose buvo ypač kritikuojama tarpukario Lietuvos visuomenė. Neretai moterų susirinkimuose buvo skleidžiamos ateistinės idėjos. Taip buvo siekiama išugdyti moterų lojalumą valdžiai. Kartais moterys susirinkime nebijodavo kelti ir aštrių problemų. 1946 m., po I Lietuvos moterų darbininkų kongreso Vilniuje, buvo siekiama sutelkti moteris ir informuoti visuomenę apie „moterų klausimą“.

Nuo XX a. 6 dešimtmečio sovietinėje Lietuvoje „moterų klausimas“ buvo sprendžiamas remiantis Sovietų Sąjungos nurodymais. Visų pirma jų teisės buvo prilygintos vyrų teisėms. Jos galėjo laisvai pasirinkti profesiją, gyvenamąją vietą, įgyti išsilavinimą. Moters ir vyro lygybės principas buvo įtvirtinamas visuose svarbiausiuose šalies dokumentuose, visų pirma 1940 m., o vėliau ir 1978 m. LTSR konstitucijose.

Tyrimo objektas: Lietuvos moterų judėjimo so-

vietizacija XX a. 5–7 deš.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti sovietų valdžios priemones, kuriomis buvo siekiama šalyje išspręsti moterų klausimą. Atskleisti Moterų departamentų bei moterų tarybų veiklą Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje, nurodyti jo raidos bruožus.

Straipsnio uždaviniai: nustatyti, kokia buvo moters padėtis sovietinėje visuomenėje, aptarti, kokios visuomeninės funkcijos buvo priskiriamos moterims, apibūdinti kokios moterų organizacijos buvo įkurtos sovietinėje Lietuvoje.

Tyrimo metodika: Taikomas apžvalginis, aprašomasis bei interpretacinis tyrimo metodai bei remiamasi negausias archyviniais duomenimis, sovietiniais įstatymais, spauda ir propagandine medžiaga, o taip pat šiuolaikinių Lietuvos ir Rusijos autorių tyrimais.

Teoriniai tyrimo pagrindai

Archyviniai šaltiniai, padedantys tirti moterų padėtį sovietinėje Lietuvoje 6 deš.–8 deš. viduryje, gana skurdūs, kadangi tuo laikotarpiu Lietuvoje veikusios moterų tarybos iš esmės buvo savanoriško pobūdžio organizacijos, praktiškai nekaupusios savo veiklos dokumentų. Tam tikrų duomenų pateikia Lietuvos ypatingajame archyve saugomi *Tarybinės moters* žurnalo redakcijos pirminės partinės organizacijos posėdžių ir ataskaitinių-rinkiminių susirinkimų protokolai, esantys Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA), kuriuose vienintelio to metu moterims skirtu visuomeninio politinio žurnalo, turėjusio formuoti sovietines moteris, kolektyvas svarstydavo, kokiais būdais turi būti vykdomas darbas tarp moterų.

Tarybų Rusijoje, o vėliau SSRS teritorijoje įsteigtų Moterų departamentų veikla yra tyrinėta.

Trumpai apie partijos politiką užsiminta knygoje *Rusijos moterų judėjimas: Moterų judėjimas ir feminizmas (1850–1920)* (Puškariova, 2002). Autorė aptarė Rusijos marksisčių teoretikų (N. Samailovos, A. Kolontaj, N. Krupskajos) straipsnius, kuriais buvo vadovaujama įkuriant Moterų skyrius (departamentus) ir vadovaujant jiems. Išsiskiria W. Lapidus studija apie moteris sovietinėje visuomenėje (Lapidus, 1978). Autorė pažymi, kad visa partijos vesta moterų išlaisvinimo ir jų teisių sulyginimo politika buvo daugiau deklaratyvi negu įgyvendinta praktikoje. Ji nurodo, jog moterų emancipacija prasidėjo tik vykdant pirmąjį penkmetį, bet vėliau J. Stalinas ją pristabdė, panaikindamas moterų skyrius. Straipsnyje remiuosi ir kitais darbais, kuriuose yra nagrinėtas XX a. 3 deš. moterų emancipacijos procesas ir sovietinės moters įvaizdžio formavimas. Valstybėje kuriant Moterų departamentus ir vystant jų veiklą, moterys aktyvistės ir partija turėjo dirbti lanksčiai, atsižvelgdama į papročius, tikėjimus. Ypač sunkiai moterų skyriams sekėsi Vidurinės Azijos respublikose. Lietuvos Moterų departamento veikla netyrinėta. D. Marcinkevičienė, R. Praspaliauskienė tyrinėjo sunkią moterų padėtį pokario Lietuvoje, aiškino priežastis, kurios jas paskatino nusikalsti. A. Kovolevski aptarė moterų nusikaltimus Sovietų Rusijoje (nuo 1922 m. TSRS), lygino moterų ir vyrų nusikaltimus ir jų atlikimo terminus.

Straipsnyje gvildenamos problemos yra mažai tyrinėtos.

Sovietinės Lietuvos moterų organizacijos

1940 m. birželio mėn. antroje pusėje sovietinė valdžia, siekdama patraukti visuomenę į savo pusę, didelį dėmesį skyrė moterims. Ji naudojo propagandą, kurioje didžiausias dėmesys skirtas moterų padėties tarpukario Lietuvoje kritikai ir naujoms moterų teisėms. 1940 m. Lietuvoje moterų organizacijos buvo uždarytos, jų lyderės emigravo arba buvo ištremtos į Sibirą, o sovietiniai pareigūnai skelbė, kad moterų klausimas neegzistuoja, kadangi „moterys gavo teisę dirbti kartu su vyrais, todėl jos turi būti dėkingos sovietinei valdžiai“ (*Tiesa*, 1940 m.). Tarpukario moterų judėjimas, moterų kova už teises ir feminizmas buvo apibūdinami kaip anarchizmas (Kairytė-Kauneckienė, 1940). Sovietinė valdžia moterų organizacijas uždraudė ir kituose Baltijos kraštuose, o po II pasaulinio karo – komunistinėse Centrinės Europos valstybėse. Sovietinė valdžia vietoj uždraustų moterų organizacijų įsteigė Komunistų partijose Moterų departamentus ir moterų tarybas (*When the War Over*, 2000). Ji išleido įstatymus, kuriuose įteisino keltus moterų judėjimų reikalavimus – socialinį aprūpinimą, švietimą, įsidarbinimą,

vaikų lavinimo įstaigų tinklo sukūrimą, motinystės pašalpas. Taip buvo pasinaudota susiklosčiusiomis palankiomis aplinkybėmis, patraukiant moteris okupacinės valdžios pusėn.

1945 m. rugpjūčio mėn. buvo įkurtas LKP Moterų departamentas (MD). Jam vadovavo LKP darbuotoja Marija Kaunaitė. 1917–1945 m. ji gyveno Maskvoje ir neturėjo jokio ryšio su tarpukario Lietuvos moterų judėjimu. Be to, Marija Kaunaitė niekada nepasisakė moterims rūpimais klausimais. LKP MD, kaip ir Vidurio Europoje, turėjo užtikrinti moterų lygybę ir emancipaciją. LKP MD svarbiausias tikslas buvo integruoti moteris į sovietinę visuomenę. Šį tikslą įgyvendinant MD rūpinosi moterų įdarbinimu gamyklose – taip siekė panaudoti ne tik darbo jėgą, bet ir burti į darbo kolektyvus, kuriuose lengviau buvo vesti propagandą, akcentuojant lygybę ir draugystę, ir įdiegti lojalumą sovietinei valdžiai. Iš tikrųjų MD turėjo padėti įtvirtinti komunistų teiginius apie lygias teises, o tai galėjo suardyti vyravusius tradicinius, patriarchalinius lyčių santykius.

MD pradėjo kurti moterų tarybas (MT) visuose Lietuvos rajonuose. Komunistės aktyvistės pripažino, jog nežinojo, kokį darbą turi dirbti ir kas yra „moterų klausimas“. Vis dėlto MT buvo kuriamos, o jų narėmis tapdavo darbininkės ir neturtingos ūkininkės. Dauguma jų buvo menkai išsilavinusios, baigusios tik pradinę mokyklą. Įkurtų moterų organizacijų tikslas buvo lygiateisiškumo idėjos skleidimas tarp moterų.

1946 m. sausio mėn. buvo sušauktas I Lietuvos moterų darbininkių kongresas Vilniuje. Jo tikslas buvo sutelkti moteris ir informuoti visuomenę apie „moterų klausimą“. Atidarydamas kongresą LTSR Ministrų Tarybos pirmininkas M. Gedvilas išdėstė LKP uždavinius: „Moterys nėra kaip anksčiau namų papuošalai ar bažnyčių lankytojos. Tai buvo jų užsiėmimas. Dabar moterys kartu su vyrais yra politikoje...> Kadangi jos sudaro visuomenės daugumą, todėl turi būti emancipuotos. Linkime joms užimti vietas ir valdžioje“ (Gedvilo... 1947). Taip pat jis turėjo nuraminti moteris ir užtikrinti, kad vyriausybė nekeis santykių šeimoje ir laiduos tikėjimo laisvę. Dauguma šio kongreso dalyvių moterų nebuvo partijos narės, todėl pirmą kartą susipažino su politine erdve ir išgirdo apie „moterų klausimą“. Įdomu tai, kad didelė dalis jų dalyvavimą kongrese aiškino galimybe važiuoti traukiniu arba aplankyti teatrą. Moterys sužinojo ne tik apie moterų teises, bet ir apie naujas geras „progas“. Kongrese dalyvė Andziulienė kalbėjo: „dabar mes žinome kokias mes turime teises. Mes turime lygias su vyrais teises. Iš tikrųjų, jeigu kritiškai pažiūrėsime į moterų

gyvenimą, mes paklausime „kas yra vyras palygint su mumis?“ – Ne daugiau kaip paprastas gabalas jautienos“ (Andziulienės kalba, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 456, l.59). Po kongreso augo moterų aktyvumas, kūrėsi MT.

Moterys, besiveržiančios į mokslus, susidūrė su vyrų komunistų pasipriešinimu. Dažnai vietos KP sekretorių ir MT santykiai buvo priešiški. Kretingos rajono MD pirmininkė B. Kazragytė laiške LKP MD pirmininkei M. Kaunaitei rašė: „Aš vadovavau MD penkis mėnesius <...> Aš jaučiausi kaip nereikalingas durų kilimėlis. Jeigu niekas nesidomėjo MD darbu, gal būt čia nebuvo reikalingas šis darbas“ (LYA, f. 1771, ap. 9, b. 454, l.122). Dauguma vyrų komunistų atvirai demonstravo savo neigiamą požiūrį į moterų darbą, pavyzdžiui, Kretingos rajono Vykdomojo komiteto pirmininkas, atsakydamas į moterų aktyvistų pasiūlymą, teigė: „jeigu jis turi klausyti šitų bobų, jis neturės laiko dirbti“ (LYA, F. 1771, ap.10, b.568, l.88). Keletas komunistų pareigūnų grasino MD pirmininkėms, nurodydami: „nesutinka tęsti darbą su jomis, nes tai ne jų užsiėmimas“ (LYA, F. 1771, ap. 9, b.455, l.26).

Aktyvistėms įgyti kaimo ir miesto darbininkų moterų pasitikėjimą buvo sunku. Ypač trukdė komunistų moralė, kuri buvo labai menka Lietuvoje. Rokiškio rajono MD pirmininkė I. Paradasukienė ataskaitoje LKP MD pažymėjo: „Kadangi daugelio aktyvistų yra nedarnus šeimyninis gyvenimas ir neištikimybė, todėl labai sunku įtraukti moteris į aktyvią veiklą <...> Kai komunistai turi dvi ar tris žmonas“ (LYA, F. 1771, ap. 11, b. 495, l.98). Dažniausiai moterys aktyvistės būdavo arba netekėjusios, arba išsiskyrusios. Kaimo bendruomenės jas sutikdavo ypač nedraugiškai, nors savo idėjinį darbą jos dirbo sąžiningai, aukštindamos moterų teises. Kitokios kaimo bendruomenės reakcijos ir negalėjo būti, juk jame tebeviešpatavo patriarchaliniai santykiai, o moralės klausimas buvo vienas iš svarbiausių.

MD kuriamas šeimos ir moterų teisių įvaizdis buvo labai liberalus ir tolerantiškas, todėl spėjama, kodėl miestuose aktyviau moterys jungėsi į moterų grupes. Palaipsniui kito ir visuomenės požiūris į vienišą moterį ir jos nepriklausomą gyvenimą. Tai darė įtaką jaunoms merginoms. Moterys aktyvistės pirmosios susidūrė su ribų tarp privataus ir visuomeninio gyvenimo išnykimu. Per 1947–1949 m. buvo daugybė atvejų, kai moterų privatus ir netgi seksualinis elgesys, jų privatūs santykiai buvo žinomi visuomenei ir turėjo atgarsį moterų organizacijose, kurios netoleravo nusistovėjusios elgsenos normų laužymo. Pavyzdžiui, 1948 m. Afanajavitė buvo atleista iš rajono MD pirmininkės pareigų: „dėl lengvabūdiško elgesio ir jos ryšių su vyrais“.

(LYA, F. 1771, ap. 11, b. 495, l.98). Priežastis atleisti aktyvistę M. Sasnauskiene buvo dokumentuose nurodyta taip: „suvedžiojo, sugundė vedusį vyrą“ (LYA, F. 1771, ap. 11, b. 497, l.103). 1948 m. Veisiejų rajone dvidešimt moterų, daugiausiai komjaunuolių aktyvistų, vykdomojo komiteto darbuotojų, moterų tarybos narių, buvo kaltinamos prostitucija. Kalbos apie prostitučių sulaikymą bematant nuvilnijo per miestelį (Marcinkevičienė D., 2000). Įdomu tai, kad valdžia skelbė, jog Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje tuo metu prostitucijos nebuvo.

Pokaryje Lietuvoje įkurtos sovietinės moterų organizacijos MD ir MT turėjo pakeisti 1940 m. uždraustas moterų organizacijas. Jos stengėsi įgyti pasitikėjimą visuomenėje, sukurti teigiamą įvaizdį ir todėl kovojo su nukrypimais nuo visuomenės leistinių gyvenamos ir elgsenos normų. Stalinizmas sovietinės propagandos skleidėjomis siekė padaryti ne tik MD, bet ir MT. Jos buvo įkurtos kiekviename darbo kolektyve. Nėra archyvinių duomenų, kiek Lietuvoje veikė MT. 1946 m. įsikūrė pirmosios MT Lietuvoje. Jų buvo nedaug, nes vyko aktyvi rezistencinė kova ir gyventojai kiekvieną įsikuriančią instituciją vertino kaip kolaboravimą su sovietine valdžia. Galima prielaida, kad moterys aktyviai į MT stėjo tik nuo 1948–1949 m., valdžiai vykdant masinę kolektyvizaciją.

Teigtina, kad MT kūrimąsi trukdė ir rezistencija. 1945–1947 m. MT narės, patikėjusios sovietine valdžia, tapo partizanų grupių taikiniais. Moterys patikėdavo sovietine propaganda, nes krašte buvo sunkios ekonominės, socialinės ir psichologinės sąlygos. Tuo metu Lietuvoje trūko ne tik duonos, bet ir saugumo. Veikusios MT padėdavo vienišoms moterims, rūpinosi našlaičiais ir steigė vyresnių vaikų globos namus. Dažnai MT rėmė vaikų prieglaudas ne tik finansiškai, bet ir prižiūrėjo jų veiklą. Anykščių rajone MT narės radus pažeidimų vaikų globos namuose jų vadovybė stengėsi ištaisyti trūkumus. Ji atvyko į MT ir paprašė pagalbos (LYA, F. 1771, ap. 10, b.568, l. 87). Prieglaudose dažnai būdavo ypač blogos sąlygos ir todėl vaikai masiškai iš jų bėgdavo (Marcinkevičienė D., 2000). Tai MT kėlė didelį rūpestį. Be minėtų MT darbo barų buvo ir kova su alkoholizmu. Kaip ir XX a. pradžioje, jos rašė raštus valdžiai, skaitė moterims paskaitas apie alkoholio žalą.

Moterų savimonė augo, MT įtaka didėjo. Kaip ir prieškarėje, jos pradėjo reikalauti žurnalo lietuvių kalba. Tuo metu Lietuvoje buvo platinami rusų kalba leidžiami moterų žurnalai *Rabotnica* ir *Krestijanka*. Moterys rusų kalbos nemokėjo, tad ir neskaitė. Energingai moterys kovojo už tikėjimo išsaugojimą. Jos, nepaisydamos Sibiro grėsmės,

protestuodavo per paskaitas, kuriose būdavo aiškinama apie Bažnyčios reakcingumą (LYA, f. 1771, ap. 11, b. 497, l. 31).

1948 m. MT skaičius išaugo. Šimtas MT jungė dešimtis tūkstančių darbininkių, valstiečių ir namų šeimininkių. Jos aktyviai dalyvavo tarybų veikloje, pavyzdžiui, 1947 m. į vieną rajono moterų susirinkimą atvyko 18.000 (Meškauskienė M., 1947). Iš tikrųjų šis skaičius buvo kelis ar net keliolika kartų padidintas, nes tuo metu Lietuvoje vyko rezistentinė kova ir moterys, kaip ir vyrai, joje dalyvavo. Tai vertintina kaip tikslas parodyti, kad moterys palaikė sovietinę valdžią.

MT moterys dažniausiai mokydavosi namų ruošos: siūdavo, megzdavo, virdavo. Nuo 1946 m. joms buvo skaitomos paskaitos apie abortų žalą ir motinystės reikšmę. Vėliau jos klausydavo paskaitas apie sovietinę Konstituciją, Staliną, darbo reikšmę. Jose buvo ypač aršiai kritikuojama tarpukario Lietuvos visuomenė. Neretai moterų susirinkimuose buvo skleidžiamos ateistinės idėjos. Taip buvo siekiama išugdyti moterų lojalumą valdžiai. Kartais moterys susirinkime nebijodavo kelti ir aštrias problemas.

LKP kritiškai žiūrėjo į MT veiklą ir siekė pakeisti moteris aktyvistas. LKP apibrėždavo MT veiklą. Ji išleisdavo MT veiklos taisykles, įstatymus, kurie neleisdavo nukrypti nuo valdžios vestos politikos. MT veikla visoje Lietuvoje buvo panaši: veikė virėjų kursai, vaikų darželiai, buvo renkama medžiaga apie darbuotojų vaikų pasiekimus mokyklose, organizuojamas Kovo 8-sios šventimas. MT veikė iki 1988 m. Aktyviausi jos veiklos periodai buvo pirmieji pokario metai, N. Chruščiovo valdymo (1957–1962) ir M. Gorbačiovo pertvarkos (1985–1990 m.) laikotarpiai. Apie 1970 m. MT veikla buvo menka ir apsiribojo įvairiais sveikinimais, kelionių ir grybavimų organizavimais.

Tada, kai MT veikė aktyviai, buvo keliami moterų lygiateisiškumo, jų socialinio būvio pagerinimo klausimai. Dažnai MT, negalėdamos daryti įtakos valdžios struktūroms, buvo institucijoms, kuriose moterys išsakydavo savo problemas: smurto, alkoholizmo, moralinio pažeminimo. Todėl galima teigti, kad MT buvo moralinės pagalbos moterims institucijos.

Apibendrinant LKP MD ir jam pavaldžių rajonų departamentų bei MT veiklą galima išvada, jog jų įtaka moterims buvo didesnė negu tarpukario moterų organizacijų. Lyginant abiejų laikotarpių moterų organizacijų veiklos pobūdį, nurodytina, kad sovietiniu laikotarpiu daugelis moterų iš inercijos tęsė iki karo buvusią veiklą: rūpinosi moterų raštingumu, žinių iš namų ruošos srities suteikimu,

vaikų globa, alkoholizmu, moterų žurnalo steigimu. Tai kėlė LKP nepasitenkinimą jų veikla, todėl pamažu jos buvo paverstos butaforinėmis institucijomis, dažniausiai veikusiomis formaliai. MD ir MT turėjo būti sovietinės valdžios ramsčiai ir jų ideologijos skleidėjos. Jos, veikdamos darbo kolektyvuose, veikė moterų pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą.

Sovietų Sąjungos vykdyta moterų politika buvo ilgokai kurta totalitarinėje valstybėje ir perkelta į neseniai okupuotas Baltijos valstybes.

Sovietinės moters kūrimas Sovietų Sąjungoje 1918–1930 m.

Sovietų Rusijoje priėmus įstatymus apie lyčių lygybę, tarybinei moteriai reikėjo nueiti ilgą kelią iki realios lygybės. A. Bebelio, K. Markso, F. Engelso ir V. Lenino teorijos apie moterų socialinės, ekonominės, politinės padėties pasikeitimą, įvykdžius socialistinę revoliuciją, nebuvo įgyvendintos. O juo labiau jų teoriniai teiginiai apie reformuotą namų ūkį ir moterų lygybę. A. Kolontaj, I. Armand ir L. Trockis teigė, kad moterų išlaisvinimas iš namų ūkio yra vienas iš svarbiausių veiksnių kuriant socializmą. Socialistinė revoliucija galėjo pakeisti politinę sistemą, tačiau ne visuomenės struktūras ir tradicinius lyčių santykius ir vaidmenis.

Sovietinė Rusijos vadovybė išleido įstatymus, kurie keitė ikirevoliucinius socialinius santykius. 1917 m. gruodžio mėn. RKP (b) priėmė dekretą *Apie pasaulietinę santuoką, Apie santuokos nutraukimą*. Taip pat buvo priimtas įstatymas, legalizavęs abortus. 1918 m. balandžio mėn. dekretas uždraudė visų rūšių paveldėjimą. Taip Rusijoje santuoka tapo dviejų žmonių laisvo susitarimo aktu. 1918 m. bolševikai leido skyrybas, sulygino vyrų ir moterų padėtį, panaikino sutuoktinių išpareigojimus Bažnyčiai (Meyer, 1991).

1918 m. lapkričio mėn. V. Leninas paskyrė A. Kolontaj komisare visuomeninės globos reikalais. Jos vadovaujama institucija turėjo užtikrinti valstybės globą vaikams ir moterims. Ji priėmė įstatymus, kuriais įvedė nemokamą motinų ir kūdikių medicininį aptarnavimą. V. Leninas ir A. Kolontaj manė, kad valstybinės valgyklos, skalbyklos ir vaikų darželiai išlaisvins moterį nuo namų šeimininkės ir motinos vaidmens (Rosenberg, 2001). Šie sumanymai nebuvo realizuoti dėl prasidėjusio pilietinio karo.

Iki 1920 m. Rusijoje visuomenėje buvo diskutuojama apie santuoką ir šeimą, laisvą meilę, tėvų pareigas, moterų teisę naudotis savimi ir savo kūnu. Diskusijoje dalyvavo moterų lyderės, valdžios atstovai. Didžiausia teoretikė, dariusi poveikį ir V. Leninu, buvo A. Kolontaj. Ji savo radikaliuose

pasiskaitė. Jis veikė iki 1930 m. Departamento vadovėmis buvo: I. Armand (1919–1920), A. Kolontaj (1920–1922), S. Smidovič (1922–1924), K. Nikolajeva (1924–1925) ir A. Artiuchina (1925–1930). Pirmosios moterų departamento vadovės (I. Armand, A. Kolontaj) veikė savarankiškai nuo partijos ir sukūrė veiklius jo skyrius. Nuo 1922 m. A. Kolontaj dirbo diplomatinį darbą Norvegijoje. RKP (b) Moterų departamentas vadovavo visiems šalies moterų skyriams. Gubernijų, miestų, sričių moterų skyriai buvo priklausomi ir nuo vietos partinių organų, kurie juos sudarydavo arba pavesdavo savo pavaldumui, jeigu moterų skyrius buvo sukurtas anksčiau negu partinis administracinis aparatas. *Moterų skyrių* darbas buvo aptariamasis vadovių susirinkimuose ir partijos suvažiavimuose. RKP(b) *Moterų departamentui* kėlė šiuos uždavinius: 1) plėsti partijos įtaką tarp darbininkių ir valstiečių, šviesti jas politikos ir ūkio klausimais; 2) įtraukti jas į partiją, profsąjungas, kooperatyvus ir tarybas; 3) sukurti visuomenines struktūras (valgyklas, vaikų darželius), kurios išlaisvintų moteris. Siekiant įgyvendinti išskeltus tikslus, moterų departamentas buvo suskirstytas į tris skyrius: organizacinis auklėjamasis, agitacijos ir propagandos ir spaudos bei darbo su Rytų moterimis. Pirmasis skyrius buvo pats svarbiausias, nes jo veiklą kontroliavo RKP(b) sekretoriatas. Jo uždaviniai buvo sričių moterų skyrių vadovių susirinkimų organizavimas ir pravedimas, moterų darbo jėgos įtraukimas į gamybą, moterų pasiūlymų dėl darbo su moterimis surinkimas ir perdavimas CK, moterų parinkimas į kuriamus moterų skyrius. Moterų departamentas, spręsdamas prostitucijos klausimą, bendradarbiavo su sveikatos apsaugos institucijomis, su kitomis valdžios struktūromis nagrinėjo prekybos, gyvenimo lygio, moterų lavinimo, socialinio draudimo, profsąjungų kūrimo ir veiklos klausimus, rašė straipsnius į spaudą apie darbą tarp moterų.

pasiskaitė. Jis veikė iki 1930 m. Departamento vadovėmis buvo: I. Armand (1919–1920), A. Kolontaj (1920–1922), S. Smidovič (1922–1924), K. Nikolajeva (1924–1925) ir A. Artiuchina (1925–1930). Pirmosios moterų departamento vadovės (I. Armand, A. Kolontaj) veikė savarankiškai nuo partijos ir sukūrė veiklius jo skyrius. Nuo 1922 m. A. Kolontaj dirbo diplomatinį darbą Norvegijoje. RKP (b) Moterų departamentas vadovavo visiems šalies moterų skyriams. Gubernijų, miestų, sričių moterų skyriai buvo priklausomi ir nuo vietos partinių organų, kurie juos sudarydavo arba pavesdavo savo pavaldumui, jeigu moterų skyrius buvo sukurtas anksčiau negu partinis administracinis aparatas. *Moterų skyrių* darbas buvo aptariamasis vadovių susirinkimuose ir partijos suvažiavimuose. RKP(b) *Moterų departamentui* kėlė šiuos uždavinius: 1) plėsti partijos įtaką tarp darbininkių ir valstiečių, šviesti jas politikos ir ūkio klausimais; 2) įtraukti jas į partiją, profsąjungas, kooperatyvus ir tarybas; 3) sukurti visuomenines struktūras (valgyklas, vaikų darželius), kurios išlaisvintų moteris. Siekiant įgyvendinti išskeltus tikslus, moterų departamentas buvo suskirstytas į tris skyrius: organizacinis auklėjamasis, agitacijos ir propagandos ir spaudos bei darbo su Rytų moterimis. Pirmasis skyrius buvo pats svarbiausias, nes jo veiklą kontroliavo RKP(b) sekretoriatas. Jo uždaviniai buvo sričių moterų skyrių vadovių susirinkimų organizavimas ir pravedimas, moterų darbo jėgos įtraukimas į gamybą, moterų pasiūlymų dėl darbo su moterimis surinkimas ir perdavimas CK, moterų parinkimas į kuriamus moterų skyrius. Moterų departamentas, spręsdamas prostitucijos klausimą, bendradarbiavo su sveikatos apsaugos institucijomis, su kitomis valdžios struktūromis nagrinėjo prekybos, gyvenimo lygio, moterų lavinimo, socialinio draudimo, profsąjungų kūrimo ir veiklos klausimus, rašė straipsnius į spaudą apie darbą tarp moterų.

Grįžtant prie pirmosios sovietinės Konstitucijos iškelto tikslo įgyvendinimo reikia pažymėti, jog didžiausia moterų teisių ideologė buvo A. Kolontaj. Ji parašė pirmuosius straipsnius apie moterų teises dar 1906 m. N. Krupsakaja ir I. Armand kūrė teorinius darbus apie moterų padėtį ir jų išlaisvinimą. I. Armand ir A. Kolontaj manė, jog susiformuoti naujai komunistinei asmenybei turi padėti moterų organizacijos, kurios turi įtraukti moteris į savo gretas, jas šviesti ir išlaisvinti. Bolševikų partijos lyderiai, nors deklaravo moterų lygybę, tačiau jos įgyvendinti nesiekė, nes manė, jog moterys trukdys progresui ir socializmo statybai. Jie siekė, pasinaudodami moterų elgsena, restruktūrizuoti visuomenę (Sharon, Kowalsky, 1989). A. Kolontaj rūpinosi darbu tarp moterų. Ji rašė: „Reikia išvystyti ypatingą darbo formą tarp moterų, kad jos suvoktų ir įvertintų, kokią turi palaikyti valdžia, jos turi suvokti, kuri valdžia – proletariato diktatūra ar buržuazinė – gina jų interesus“ (Sharon, Kowalsky, 1989). Dar 1906 m. ji siūlė partijoje įkurti specialius moterų skyrius. Todėl 1917 m. jos keltą idėją perėmė bolševikai ir prie Petrogrado (Sankt Peterburgo) KP komiteto įkūrė Moterų biurą (Lapidus, 1978). 1918 m. gruodžio mėn. RKP(b) CK sudarė komisiją propagandai ir agitacijai tarp moterų. Gu-

bernijų, miestų, sričių partiniai komitetai sudarė tokias pat komisijas. 1919 m. RKP(b) buvo įkurtas Moterų departamentas, kuris jam ir atsiskaitė. Jis veikė iki 1930 m. Departamento vadovėmis buvo: I. Armand (1919–1920), A. Kolontaj (1920–1922), S. Smidovič (1922–1924), K. Nikolajeva (1924–1925) ir A. Artiuchina (1925–1930). Pirmosios moterų departamento vadovės (I. Armand, A. Kolontaj) veikė savarankiškai nuo partijos ir sukūrė veiklius jo skyrius. Nuo 1922 m. A. Kolontaj dirbo diplomatinį darbą Norvegijoje. RKP (b) Moterų departamentas vadovavo visiems šalies moterų skyriams. Gubernijų, miestų, sričių moterų skyriai buvo priklausomi ir nuo vietos partinių organų, kurie juos sudarydavo arba pavesdavo savo pavaldumui, jeigu moterų skyrius buvo sukurtas anksčiau negu partinis administracinis aparatas. *Moterų skyrių* darbas buvo aptariamasis vadovių susirinkimuose ir partijos suvažiavimuose. RKP(b) *Moterų departamentui* kėlė šiuos uždavinius: 1) plėsti partijos įtaką tarp darbininkių ir valstiečių, šviesti jas politikos ir ūkio klausimais; 2) įtraukti jas į partiją, profsąjungas, kooperatyvus ir tarybas; 3) sukurti visuomenines struktūras (valgyklas, vaikų darželius), kurios išlaisvintų moteris. Siekiant įgyvendinti išskeltus tikslus, moterų departamentas buvo suskirstytas į tris skyrius: organizacinis auklėjamasis, agitacijos ir propagandos ir spaudos bei darbo su Rytų moterimis. Pirmasis skyrius buvo pats svarbiausias, nes jo veiklą kontroliavo RKP(b) sekretoriatas. Jo uždaviniai buvo sričių moterų skyrių vadovių susirinkimų organizavimas ir pravedimas, moterų darbo jėgos įtraukimas į gamybą, moterų pasiūlymų dėl darbo su moterimis surinkimas ir perdavimas CK, moterų parinkimas į kuriamus moterų skyrius. Moterų departamentas, spręsdamas prostitucijos klausimą, bendradarbiavo su sveikatos apsaugos institucijomis, su kitomis valdžios struktūromis nagrinėjo prekybos, gyvenimo lygio, moterų lavinimo, socialinio draudimo, profsąjungų kūrimo ir veiklos klausimus, rašė straipsnius į spaudą apie darbą tarp moterų.

Agitacijos ir propagandos skyrius daugiausia dirbo su gubernijų, regionų, respublikų, miestų moterų skyriais, kurie turėjo moterims aiškinti „žemąją“ politiką ir formuoti moters, teikiančios paramą partijai, įvaizdį (Sharon, Kowalsky, 1989). Nemažas dėmesys buvo skiriamas pasyvioms moterims. Moterų skyriai organizuodavo ir vadovaudavo nepartinių moterų susirinkimams ir suvažiavimams. Jie plačiai veikė ir visuomeninėse organizacijose. Moterų departamentas verbavo moteris stoti į moterų organizacijas, įsijungti į veiklą. Moterų veikla buvo orientuota į to laiko vidaus politinę situaciją, pavyzdžiui, 1918–1921 m. moterų skyriai

kvietė paremti Raudonąją armiją lankant pirmosios medicinos pagalbos kursus. Taip moterys, įgijusios kvalifikaciją, tapusios medicinos seserimis, galėjo padėti sužeistiesiems. Kol nebuvo įkurti propagandos ir agitacijos skyriai, plačiai buvo paplitusi „moterų savaitė“. Kartais „moterų savaitės“ padėjo įsisteigti moterų skyriams, pavyzdžiui, Kalugoje. Moterys buvo kviečiamos į susirinkimus, moterų klubus, raudonuosius kampelius, kuriuose joms buvo aiškunami partijos tikslai ir darbininkų klasės uždaviniai. Kai kurie tyrinėtojai į atskirą skyrių išskiria spaudą. Rusijoje moterų žurnalas *Rabotnica* (*Работница*) ėjo nuo 1914 m., po revoliucijos jo leidyba buvo atnaujinta 1923 m. 1920 m. RKP(b) Moterų skyrius leido žurnalą *Komunistka* (*Коммунистка*). 1922 m. buvo išleistas žurnalas *Крестьянка*. Žurnalai buvo skirti visoms moterims. Juose buvo skelbiami partijos ir vyriausybės nutarimai moterų klausimais, aiškinamos jų teisės. Tokiu būdu abu leidiniai atstovavo vyriausybės pozicijai ir turėjo prisidėti prie sovietinės moters įvaizdžio kūrimo. Šalia minėtų žurnalų buvo leidžiami ir regionų, miestų, respublikų moterų žurnalai, pavyzdžiui, Maskvoje – *Delegatka* (*Делегатка*), Sibire – *Krasnaja sibirėčka* (*Красная сибирячка*), Azerbaidžane – *Шарг Кадыны Женщины Востока* (*Женщины Востока*).

Moterų organizacijos susidūrė su daugybe problemų. Visų pirma reikėjo šviesti moteris, nes didžioji dauguma buvo beraštės, neturėjo jokios profesinės kvalifikacijos, priklausė nuo Bažnyčios ir vyrų, gyveno kaime. Miesto darbininkes įtraukti į politinį šalies gyvenimą buvo žymiai lengviau nei valstietes. Tačiau jų buvo nedaug. Daugiatautėje valstybėje, kur buvo keletas religijų, moterų darbas turėjo būti pritaikytas prie regionų ypatumų. Pavyzdžiui, Vidurinėje Azijoje dėl islamo moterys buvo visiškai priklausomos nuo vyro, todėl Rusijos valstietė lengviau prisitaikė prie naujai kuriamos visuomenės struktūros negu musulmonės.

1918–1921 m., vykstant pilietiniu karui, „darbas tarp moterų“ vyko. Nors A. Kolontaj tikėjo, kad pirmiausiai pasikeis moterų padėtis namų ūkyje, marksistų teiginiai apie namų ūkio išnykimą gyvenime nepasiteisino, nes 1921–1929 m. valstybėje išaugo nedarbas ir šeimos plėtė namų ūkius. Be to, sunki vidaus padėtis po pilietinio karo neleido valstybei skirti lėšų valgyklų ir vaikų darželių statybai, todėl šeimų padėtis ne palengvėjo, o tik pasunkėjo. Valsitybė galėjo rūpintis tik revoliucionierėmis. NEP-o laikotarpiu pasunkėjo ir moterų skyrių veiklą. Jie savo tinką pradėjo kurti 1917 m. ir nuo 1921 m. turėjo dalį skyrių uždaryti (*Gendernaja...*, 2004).

Moterų departamentas buvo pavaldus RKP(b) CK, todėl jis atsiskaitydavo ne tik sekretariatui, bet

ir visuomenei partijos suvažiavimuose. 1919 m. RKP(b) VIII suvažiavime priėmė nutarimą sustiprinti darbą tarp darbininkių ir kaimo moterų, kad jos dalyvautų statant socializmą ir komunizmą. 1920 m. IX partijos suvažiavime pareikalauta kuo plačiau dirbti tarp moterų, nes 1920 m. viduryje partijos viduje vykusio kova dėl valdžios palietė ir moterų organizacijas, įtraukdama jas į tarp frakcinę kovą prieš Stalino oponentus. Tos, kurios užėmė „teisingą“ poziciją, palaikydamos partiją, o ne sprendė moterų klausimus, kilo karjeros laiptais moterų skyriuose. 1920 m. moterų skyrių veika ir jų vaidmuo sukėlė diskusijas. Net patys ištikimiausi moterų judėjimo atstovai ėmė kartoti partijos teiginius apie moterų ir vyrų lygybę ir kad atskiri moterų skyriai visiškai nereikalingi tarybinei moteriai. Jie nurodė, jog klasė, o ne lytis numato veiklos taktiką. 1920 m. moterų skyriams buvo iškeltas uždavinys kuo daugiau moterų įtraukti į gamybą, kad greičiau būtų pradėta krašto industrializacija. Partija numatė, kad pagrindiniai prioritetai gamyboje yra darbo našumas ir plano įvykdymas. Moterys į dabą ir į politiką įsijungdavo sunkiai, nes trukdė menkas jų išsilavinimas, tradiciniai vaidmenys šeimose. Didelis moterų nedarbas jas pastūmėjo į nusikaltimus. 1920 m. moterų padariusių nusikaltimus, skaičius buvo didžiausias, po pilietinio karo mažėjo ir grįžo į prieškarinį lygį. O 1928 m. teisiškai nusižengusių moterų buvo mažiausias skaičius per visą laikotarpį iki 1930 m. (Sharon, Kowalsky, 1989). Tai gali būti susiję su NEP-o laikotarpiu leista vystyti privačia nuosavybe ir namų ūkio išplėtimu.

1920–1921 m. iškilo prieštaravimų tarp organizacijų, kurios daugiau kūrėsi lyties pagrindu, ir tarp ideologijos, kuri skelbė klasinę, socialinę lygybę. Kilę prieštaravimai turėjo būti išspręsti, todėl moterų skyriai negalėjo siekti savarankiškumo nuo partijos.

Nežiūrint minėtų nesutarimų dėl moterų skyrių veiklos tikslingumo, RKP(b) suvažiavimuose buvo priimti nutarimai, kuriuose buvo numatyta organizuoti, mobilizuoti ir politizuoti darbininkes ir valstietes, kadangi žemas jų sąmoningumas. Suvažiavimuose buvo keliamas uždavinys padėti įveikti tas kliūti, kurios trukdė augti moterų polinei savimonei. Partijos strategijoje buvo nutarta, kad moterų skyriai bus paleisti, kai moterys aktyviai dalyvaus visuomeninėje ir politinėje veikloje. Moterų skyriams iškilo uždavinys visomis priemonėmis ugdyti dabininkių ir valstiečių politinę savimone, kad susilygintų su vyrų.

Didžiausią dėmesį bolševikų partija moterims ir moterų skyriams rodė 1922–1925 m. 1922 m. vasarą vykęs XI partijos suvažiavimas nurodė, jog

reikia ne griauti moterų skyrius, o, atvirkščiai, jų veiklą plėsti ir juos stiprinti pereinamuoju periodu. Galima prielaida, jog NEP-o laikotarpiu partija skyrė moterims daug dėmesio tik todėl, jog bijojo, kad jos išeis iš partijos ir užsikrės buržuaziniu feminizmu. 1922 m. miestuose moterys sudarė 9,2% partijos narių, o kaime – 4,5%. Partija, norėdama išplėsti įtaką kaime, priėmė nutarimą, jog reikia stiprinti moterų skyrių darbą juose. 1923 m. XII partijos suvažiavime taip pat buvo kalbama apie moterų įstojimą į partiją. Jame buvo nutarta sistemingai ir planingai vykdyti darbą tarp moterų. Po suvažiavimo partijos CK ir centrinis vykdomasis komitetas priėmė daugybę nutarimų šiuo klausimu. Ir partija, ir moterų skyrius, plėtodami darbą tarp moterų, dažniausiai nurodydavo, jog menka jų politinė savimonė ir todėl būtina imtis naujų veiklos priemonių jai stiprinti. 1924 m. vėl buvo pabrėžta žema moterų profesinė kvalifikacija, mažas darbo užmokeskis ir nepakankamas jų skaičius partijoje.

1927 m. moterų skyrių veikla išsiplėtė ir jos didesnę dėmesį skyrė kaimo moterims (*Gendernaja*, 2004). 1928 m. VKP(b) CK pozicija į moterų skyrius buvo tokia pati. 1929 m. partijos XV suvažiavime moterų skyriai buvo kritikuojami kaip nevykdantys jiems iškeltų uždavinių. 1929 m. pabaigoje CK nurodė, jog moterų skyriai turi sutelkti moteris ir padėti įgyvendinti penkmečio planą.

NEP-o laikotarpiu (1921–1927) ir I penkmečio (1928–1932) sovietų valdžia, įsiveržusi į privatų šeimos gyvenimą, sugriovė buvusius ryšius ir pradėjo kurti naujus, deklaruodama lyčių lygybę. Nors bolševikai skelbė panaikinę senuosius lyčių santykius, tačiau iš tikrųjų tik pradėjo juos keisti, o vėliau grąžino į tradicinius, išplėstus moterų vaidmenis (Sharon, Kowalsky, 1989).

Nors RKP(b) viešai palaikė moterų skyrių veiklą, tačiau dažnai po suvažiavimų gubernijų, sričių, miestų, valsčių partijos komitetams išsiuntinėdavo instrukcijas, kuriuose nurodydavo apriboti moterų skyrių savarankiškumą ir jų veiklą. Periferijoje moterų veikla nebuvo tokia aktyvi kaip centre ir didžiuosiuose miestuose. Nemažai partijų komitetų atsisakė sudaryti moterų skyrius, buvo ne vienas atvejis, kai veikiantys moterų skyriai buvo uždaromi. Pasitaikydavo atsitikimų, kai komunistai, norėdami uždaryti moterų skyrius, juos įvairiai diskredituodavo visuomenės akyse, pavyzdžiui, visuomenei teikdavo, kad skyriuose dirba „blogos“ moterys, prostitutės. Tai buvo propaganda, nes partija instrukcijose griežtai nurodydavo, kad priimant į moterų skyrius būtų atsižvelgta į socialinę moterų padėtį ir visią parą trunkantį darbą. Partijos XI suvažiavime delegatė kėlė moterų skyrių veiklos gubernijose sun-

kumus ir nurodė partijos komitetų daromas kliūtis jų veiklai. Delegatė, pasisakiusi suvažiavime apie moterų darbą, kalbos pabaigoje pažymėjo: „kai aš kalbėjau apie moterų skyrius, tai aš pamačiau šypsenas jūsų veiduose. Šypsenos rodo jūsų požiūrį į mano aptartus klausimus, o vėliau tai atsispindi ir darbuose“ (*Gendernaja*, 2004).

Visuomenėje neigiamas požiūris į moteris-aktyvistas susidarė dėl vyravusių tradicinių vaidmenų. Pavyzdžiui, Jaunas valstietis su ašaromis akyse aiškino rajono partijos komitete, kad, jo žmoną išrinkus į rajono Vykdomąjį komitetą, jis turės skirtis, nors ją myli, nes „dabar ji valdžioje. Kaip aš ją galėsiu barti? Juk vyras turi teisę barti savo žmoną?“ (Lapidus, 1978). Kita priežastis galėjo būti ir propaganda apie buržuazinio feminizmo grėsmę sovietinei moteriai. Tikėtina, kad buvo vyrų komunistų, mąstančių, jog moterų skyriai gali skleisti buržuazinį feminizmą. Tačiau iš tikrųjų vyrai bijojo, kad moterys užims jų darbo vietas, vadovaujamus postus, jos taps konkurentės ir taip dar labiau apsunkins ir taip nelengvą padėtį po revoliucijos ir pilietinio karo. Didelė dalis visuomenės nepritarė moterų aktyvisčių veiklai ir dažnai moterų skyrius vadino centrobaba, babkomu (*Центробаба, Бабкомы*).

Pažymėtina, kad tokia neigiama visuomenės pozicija galėjo susiformuoti ir dėl per greitai partijos vykdytų socialinių pertvarkymų bei pakeistų vyravusių moralinių nuostatų (pvz., įstatymų apie pasaulietinę santuoką, apie santuokos nutraukimą, apie abortų legalizavimą). A. Kolontaj pripažino, kad Moterų departamentas parengė ir jo iniciatyva buvo priimtas abortų legalizavimo įstatymas (1936 m. SSRS abortai uždrausti). Be minėtų dokumentų, departamentas parengė svarbius įstatymus, kurie reglamentavo motinystę ir vaiko teises, gynė moterų moralę. Jis sudarė komisiją kovai su prostitucija. Tačiau žemesnių grandžių moterų skyrių įtaka valdžiai buvo menka. Dauguma moterų liko užsidariusios šeimose, patriarchaliniuose santykiuose, į moterų organizacijas nesijungė. XX a. 3-iajame deš. Moterų skyrių veikla buvo apribota įvairiomis partijos instrukcijomis, nors jie žengė tik pirmuosius žingsnius, išjudindami moteris. 1930 m. Moterų skyriai buvo uždaryti kaip nepasiteisinę, tačiau jų poveikis buvo akivaizdus: 300000 moterų dirbo tarybose, o partijoje jos sudarė 13,5% (Lapidus, 1978). Vėliau TSKP pripažino, jog partija padarė klaidą, uždarydama moterų skyrius, nes darbas buvo tik prasidėjęs ir tikslai, išskirti 1918 m., nebuvo įgyvendinti. 1960 m. buvo atkurtos moterų organizacijos – moterų komitetai. Jie neatliko to vaidmens, kurį turėjo moterų skyriai 1918–1930 m. (*Žensčinu...*, 2002). Uždarius skyrius, moterys to-

liau rinkdavosi į delegačių susirinkimus, kuriuose svarstydavo tik ūkinius klausimus, pavyzdžiui, kaip įveikti penkmetį per 4 metus, valstiečių ūkio kolektyvizacija ir t. t. Aptariamieji klausimai rodo, jog moterys nespėdė joms rūpimų klausimų, o palaikė partijos politiką ir veikė formaliai. 1932 m. partijos CK priėmė nutarimą, kuriame numatė specialybes ir darbus, kuriuose negali dirbti moterys. Tokiu būdu buvo apribotas moterų teisės ir atsisakyta kai kurių Darbo kodekso (priimto 1918 m. gruodžio mėn. ir 1922 m. lapkričio mėn.) teisinių nuostatų.

1918 m. lapkričio mėn. įvyko pirmasis visos Rusijos darbininkų ir valstiečių suvažiavimas. Dalyvės apsvartė moterų dalyvavimą pilietiniame kare, partijos ir profsajungų bendradarbiavimo klausimus. Suvažiavime buvo kalbama apie moterų teises ir naujų institucijų sukūrimą, kurios padėtų įgyvendinti teises. Suvažiavimo rezoliucijoje buvo numatyta sudaryti propagandos ir agitacijos komisiją tarp moterų. Visos sudarytos moterų komisijos sudarė moterų skyrių branduolius.

Nuo 1918 m. moterų skyriai organizavo susirinkimus miestuose, įmonėse, rajonuose. Ir tai buvo viena iš veiksmingiausių priemonių. Pirmieji susirinkimai buvo mišrūs. Juose dažniausiai dalyvavo ir pasisakydavo vyrai, todėl ir buvo nutarta rengti moterų susirinkimus atskirai. Jie buvo populiarūs, pavyzdžiui, 1919 m. sausio-kovo mėn. buvo sušaukti 529 darbininkų susirinkimai (*Žensčinu...*, 2002). Šalia susirinkimų buvo rengiamos ir moterų konferencijos. V. Leninas teigė, jog konferencijos yra priemonė, kuria galima nustatyti visuomenės nuotaikas, jose daryti politinę įtaką visuomenei bei išsirinkti darbininkus ir darbininkes tinkamus vadovavimui (*Žensčinu...*, 2002). Moterų skyriai rengė konferencijas. Gubernijose jos vykdavo keletą kartų per metus. Per 1918 m. pirmuosius šešis mėnesius buvo surengtos 60 gubernijų ir 853 vietos konferencijos, kuriose buvo svarstomi trys klausimų blokai: pirma, buvo apžvelgiama vidaus ir užsienio politika, antra, buvo daug kalbama apie moterų vaidmenį socializmo statyboje. Dažniausiai buvo kalbama apie moterų dalyvavimą vietos Tarybose ir jų vaidmuo darbininkų ir valstiečių inspekcijose. Trečioji grupė – priimti nutarimai, kurie pagerino moterų padėtį visuomenėje. Moterys dalyvaudavo diskusijose. Nagrinėjamų problemų kiekis ir jų sudėtingumas rodo, kaip augo moterų sąmoningumas ir kilo konferencijų lygis. Pavyzdžiui, 1918 m. vasario 23 d. įvyko pirmoji konferencija, kurioje darbininkės nesugebėjo pristatyti savo darbo kolektyvo, o 1919 m. rugsėjo mėn. konferencijos dienotvarkėje buvo šie punktai: politinės padėties aptarimas, visuomenės aprūpinimas maisto produktais, partijos

įtakos stiprinimas darbo kolektyvuose, religijos ir tautybių klausimai (*Žensčinu...*, 2002). Šie faktai byloja, kad moterys brendo politiškai ir intelektualiai. Pradėjo augti darbininkų savimonė. Kai kada konferencijose būdavo sudaromos moterų komisijos, kurios turėdavo daryti įtaką vietos Taryboms, tikrinti vaikų darželius, ligonines.

Populiarūs buvo delegačių ir išvažiuojamieji moterų susirinkimai darbo kolektyvuose. Darbo kolektyvai moteris delegates rinko pagal savus vietinius kriterijus. Pavyzdžiui, fabrikuose, kur dirbo iki 300 darbininkų, viena atstovė buvo renkama nuo 25–50 darbininkų. Tai priklausė nuo respublikos. Azerbaidžane buvo renkama 1 atstovė nuo 10 namų ūkio darbininkų. Jos buvo renkamos vieneriems metams. Tačiau delegačių rinkimas buvo fiktyvus procesas, nes iš tikrųjų jas paskirdavo moterų skyriai. Demokratijos principas nebuvo įgyvendintas, tai formavo neigiamą moterų skyrių įvaizdį tarp darbininkų. Delegetės sprendė daugybę problemų: dalyvavo rinkimų kompanijose, dirbo vietos tarybose, rūpinosi vaikų darželių įkūrimais, dalyvavo šeštadieninėse komunistinėse talkose. Jos atsiskaitydavo darbo kolektyvams, savo partneriams kituose rajonuose, apskrityse ir respublikose.

Vietose dirbančioms moterims darė įtaką ir moterų komitetai. Nors 1918 m. pradžioje moterų komitetai mažai kur buvo Rusijoje įsikūrę, tačiau veikiantys partijų komitetai turėjo duoti RKP (b) CK informaciją apie to krašto partines arba prijaučiančias partijai moteris. 1918 m. pabaigoje moterų komitetų skaičius išaugo. Dažnai vietos komitetų veikla apsiribodavo susirinkimais. Duomenų apie moterų dalyvavimą susirinkimuose mažai, nes jie buvo protokoluojami netvarkingai, kartais ant popieriaus skiautės. Jie buvo rašomi laisva forma, o kai kuriuose nemažai ir piešinių: įvairių geometrinių figūrų, gėlių, gyvūnų (Puškariova, 2002). Tikėtina, kad susirinkimų reglamentai buvo nesudėtingi arba neįdomūs, nes sekretorės turėdavo diskusijų metu laisvo laiko. Rusijos tyrinėtojai nurodo, jog tokie moterų susirinkimų protokolai rodo, kad moterys ir karo bei politinės kovos metu neprarado humoro jausmo arba tai vietos partijos komitetų nereiklumo požymis. Protokolai buvo tikrinami partijos komitetuose, nes kai kurie moterų pasisakymai išbraukti (Puškariova, 2002). Taip vietos valdžia siekė pateikti aukštesnei grandžiai naujos sovietinės moters įvaizdį, kuri suprato ir neprieštaravo partijos vykdytai politikai.

Miestuose, valsčiuose moterims buvo organizuojamos ekskursijos.

Tyrimo rezultatai

RKP(b) didelį dėmesį skyrė moterims, suprasdama, jog jos yra naujos valdžios ramstis. Partija,

skelbdama moterų lygybę, realiai jos įgyvendinti nesiruošė. Apie tai tik mąstė ir teorinius darbus rašė K. Marxas, A. Bebelis, V. Leninas, A. Kolontaj, N. Krupskaja. RKP(b), siekdama išplėsti įtaką visuomenėje įkūrė Moterų departamentą, kuris buvo tiesiogiai pavaldus CK. Jo tikslas buvo ugdyti socialistinę moterų savimonę. Tam buvo numatyta priemonės, kurios per visą jo veiklos periodą (1919–1930) nesikeitė. Moterų departamentą įkurti Moterų skyriai veikė visoje valstybėje. Partija tik deklaravo būtinumą vystyti Moterų skyrių darbą, tačiau realiai išleisdavo daugybę instrukcijų, kurios apribojo jų veiklą. Rajonų moterų skyriai priklausė ne tik nuo Moterų departamento, bet ir nuo vietinių partijos komitetų, kurie dažniausiai siekė juos panaikinti. Vietos partijų komitetai formavo neigiamą moterų skyrių įvaizdį, teigdami, jog ten dirba „blogos“ moterys. Taip partiniai darbuotojai vyrai siekė išstumti drąsesnes moteris iš politinės, visuomeninės veiklos, kad nedarytų įtakos kitoms moterims ir nebūtų jų konkurentėmis.

Greta šalyje veikė ir Moterų komitetai, kurie organizavo moterų suvažiavimus, konferencijas, delegatų susirinkimus, išvažiuojamuosius susirinkimus ir darbo kolektyvų susirinkimus. Lietuvoje LKP Moterų departamentas buvo įkurtas 1945 m. ir veikė iki 1957 m. Jis susidūrė su tomis pačiomis problemomis, kaip ir SSRS Moterų skyrius. Visą sovietinės Lietuvos laikotarpį veikė moterų tarybos, tačiau jos buvo „moterų psichologinės pagalbos“ institucijos, įtakos valdžios struktūroms neturėjo.

Literatūra

1. Andziulienės kalba Pirmajame moterų darbininkių kongrese Lietuvos Socialistinėje Respublikoje, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 456, l. 59.
2. Cizauskienės pranešimas, Šiaulių rajonas, 1948, LYA, f. 1771, ap. 11, b. 497, l. 103.
3. Gedvilo Mečislovo kalba pirmajame Moterų darbininkių kongrese Lietuvos Meškauskienė M. (1947), *Tarybų Lietuvos moterys*, Vilnius.
4. Gendernaja rekonstrukcija političeskix sistem. (2004). Sankt-Peterburg.
5. Istorija ženščin Rossii: ženskoe dviženije i feminizm (1850-e–1920-e godu material k bibliografiji). Sankt-Peterburg.
6. Kairytė-Kauneckienė, J. (1940). Moterys smetoniniame režime ir šiam režimui griuvus, *Lietuvos žinios*, birželio 25.
7. Kretingos Moterų departamento pirmininkės Bronės Kazragytės laiškas Lietuvos Komunistų partijos Moterų departamento pirmininkei Marijai Kaunaitei, LYA, F. 1771, ap. 9, b. 454, l. 122.
8. Lietuvos moterys, į darbą!, *Tiesa*, 1940 m. liepos 23.
9. Lapidus, G. W. (1978). *Women in Soviet Society*, London.
10. Marcinkevičienė, D., Praspaliauskienė, R. (2000), Prostitucija pokario Lietuvoje: 1945–1962 // *Feminizmas, Visuomenė, kultūra*.
11. Meyer, A. G. (1991). The impact of world war I on Russian women's lives, In: *Russian's women. Accommodation, resistance, transformation*, University of California press.
12. Sharon, A., Kowalsky, S. (1989). *Who's Responsible for Female Crime? Gender, Deviance and the Development of Soviet Norms in Revolutionary Russia, Understanding Soviet Society*. Boston.
13. Socialistinėje Respublikoje, Lietuvos Ypatingasis Archyvas (LYA), f. 1771, AP. 9., b. 456, l. 72.
14. Paradasukienės, I. pranešimas, Rokiškio rajonas, LYA, F. 1771, ap. 11, b. 495, l. 98.
15. Petó Andrea (2001). A History of the Hungarian Women's Movement and Feminism, // *Feminizmas, Visuomenė, kultūra*.
16. Pranešimas MD, Anykščių rajonas, 1947, LYA, F. 1771, ap. 10, b. 568, l. 87.
17. Puteikytės Onos pranešimas Moterų departamentui, Utenos rajonas, 1947, LYA. f. 1771, ap. 10, b. 568, l. 88.
18. Puškariova, N. (2002). *Ryskaja ženščina: istorija i sobremenost*. Moskva.
19. Rosenberg, R. (2001). *Kwestia kobieca*, In *Historia XX wieku*, Warszawa.
20. *Understanding Soviet Society*, (1989). Boston.
21. Urnienės, O. pranešimas, Šiaulių rajonas 1948, LYA. f. 1771, ap.11, b. 497, l. 31.
22. Vėžienės pranešimas Moterų departamentui Panevėžio rajonas, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 455, l. 26.
23. *Women in Russia*. (1977). Colofornia.
24. *When the War Over. Women, War, anr Peace in Europe, 1940–1956*. (2000), London/New York.
25. *Women in Russia. Anew era in Russian feminism*. (2000). London.
26. *Ženščini istorija obščiastvo*. (2002). Tver.

CREATION OF SOVIET WOMAN IN THE LITHUANIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC AND IN THE SOVIET UNION

Virginija Jurėnienė

Summary

In of June 1940 the Soviet government gave great attention to women with the aim to gain the public acceptance. They used propaganda which criticized the position of women in the interwar Lithuania and focused on the famous women rights. In 1940 women organizations in the Soviet Lithuania were closed and their leaders either emigrated or were exiled to the Siberia, and the Soviet officials claimed that women's issue did not exist. In August 1945 Women department of Lithuanian Communist Party was created. The department initiated establishment of Women Councils in all regions of Lithuania. Women who belonged to the councils most often learnt housework, e.g. sewing, knitting and cooking. From 1946 lectures on the harm of abortion and the importance of motherhood were read to them. Later on, lectures on the Soviet Constitution, the meaning of work were added. These lectures served as the platform for harsh criticism against the interwar Lithuanian society and dissemination of atheistic ideas. The aim was to grow women's loyalty to the soviet government. Sometimes women would raise acute issues of the government in these meetings. In 1946, after the first congress of Lithuanian women workers in Vilnius the councils attempted to mass women and inform the society about the "women's issue".

From the 1950s the "women's issue" in Soviet Lithuania was solved following the orders of the Soviet Union. First of all, their rights were equaled to the ones of men. They could freely choose a profession, a place of residence and get education. The principle of equality between a man and a woman was embedded in all important documents of the country, first in the 1940's and later in the 1978's Constitution of Lithuanian Soviet Socialist Republic.

The aim of the paper is to explore how the woman's position in the society was portrayed in Lithuania from 1940 to the middle of the 1970s. It tackles the legal position of a woman in the Soviet society, her social functions and the factors which determined attribution of these functions to her. The scarce archival data, Soviet laws, press and propaganda material, works by contemporary Lithuanian and Russian authors are analyzed applying description, overview and interpretation. The author also discusses creation of a soviet woman in Russia and other USSR states.